

ენათმეცნიერება Linguistic

რიტმი ცხოვრებაში, რიტმი ენაში

რუსუდან გვილავა

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

email: rusudang@gmail.com

წინამდებარე სტატიაში განხილულია რიტმი, როგორც ჩვენი ცხოვრების თანმხლები ფენომენი. რიტმულობა გულისხმობს ერთი და იმავე მოქმედების, მოვლენის თანაბარ დროში გამეორებას ან მოხდენას. ნაშრომში გაანალიზებულია ინგლისური ენის გაბმული მეტყველება რიტმთან მიმართებაში. ინგლისური ენისათვის დამახასიათებელი რიტმი უცილობლად გულისხმობს ტექსტის დაყოფას რიტმულ (ტონალურ) ჯგუფებად, რომელთა გამოყოფა ეფუძნება მახვილიან და უმახვილო მარცვალთა დაჯგუფების პრინციპს, რომლის მიხედვითაც უმახვილო მარცვლები მიეზიან მახვილიან მარცვლებს და რიტმულ ერთეულებს ქმნის. ეს რიტმული ერთეულები ერთი და იმავე დროის მონაკვეთში წარმოითქმის. ნაშრომში პირველად არის პარალელი გავლებული ინგლისური ენის ზეპირი მეტყველებისათვის დამახასიათებელ რიტმულ ერთეულებსა და მუსიკალური ნაწარმოების ტაქტებს შორის. ხაზგასმულია ინგლისური ზეპირმეტყველების მუსიკალურობა.

საკვანძო სიტყვები: რიტმი, რიტმულ-ტონალური ჯგუფები, მახვილი

ზოგადად, რიტმი მოძრაობის, ანუ სიცოცხლის გამომხატველია. მთელი სამყარო გარკვეულ, უწყვეტ რიტმში არსებობს; რიტმულად მოძრაობენ ციური სხეულები და რიტმულად მონაცვლეობენ წელიწადის დრონი, თვეები, კვირები, დღეები, საათები, წუთები და წამები, მათ შორის დღე და ღამეც (სინათლე და სიბნელე). ყოველივეს თავისი დრო აქვს და ყველაფერს თავისი ჟამი ამ ცისქვეშეთში.

1. ჟამი შობისა და ჟამი სიკვდილისა;
2. ჟამი დანერგვისა და ჟამი დანერგულის აღმოფხვრისა;

3. ჟამი მოკვდინებისა და ჟამი განკურნებისა;
4. ჟამი ნგრევისა და ჟამი შენებისა;
5. ჟამი ტირილისა და ჟამი სიცილისა;
6. ჟამი გლოვისა და ჟამი ლხინისა;
7. ჟამი ქვათა მიმოფანტვისა და ჟამი მათი შეგროვებისა;
8. ჟამი მიჯნურთა პაემანისა და ჟამი მათი გაყრისა; (ეკლ. 3; 1-5).

ბერძნულად „რიტმი“ (rhythmos) სიმწყობრეს, თანაზომიერებას ნიშნავს. რიტმულობა გულისხმობს ერთი და იმავე მოქმედების, მოვლენის თანაბარ დროში გამეორებას ან მოხდენას. შეიძლება ითქვას, რომ რიტმულობა ჩვენი ცხოვრების თანმდევია. რიტმი ყველგან გვხვდება. რიტმის გარეშე განსაკუთრებით წარმოუდგენელია მუსიკა, სიმღერა, ცეკვა და პოეზია.

რიტმულად წიკწიკებს კედელზე საათი, რიტმულად მიფრინავენ ჰაერში ფრინველები (ალბათ დაკვირვებისხარტ ფრინველთა გადაფრენას შემოდგომაზე), რიტმულია ჩვენი გულის ფეთქვა, ჰაერის ჩასუნთქვა და ამოსუნთქვა, რიტმულად დაცურავენ წყალში თევზები, ცხოველები და ადამიანებიც, რიტმულად ისმის მატარებლის ბორბლების ხმა ლიანდაგზე, წყაროში რიტმულად მორაკრაკებს წყალი, რიტმულად ეცემა წვიმის წვეთები ზედაპირს, თოვლის ფიფქები რიტმულად მოფარფატებენ ციდან, რიტმულად კაკანებენ ქვემეხები, რიტმულად ეხეთქება ნაპირს ზღვის ტალღები, რიტმულად მუშაობს საქსოვი დაზგა, რიტმულია მოძრაობები სპორტის ბევრ სახეობაში, რიტმულია ჯარისკაცების მარშით სვლა, რიტმულად უსვამს მენავე ნიჩბებს, რიტმულად ხერხავს და აპრიალებს („ასალაშინებს“) ხის მასალას დურგალი, რიტმულ ხმას გამოსცემს წისქვილის ბორბალი, რიტმულად ვლეჩავთ კბილებით საჭმელს, ბევრი ადამიანი ჩაის და ყავას რიტმულად სვამს და სუჰსაც რიტმულად მიირთმევს და ზოგიერთი ძილშიც რიტმულად ხვრინავს, ავადმყოფიც რიტმულად კვნესის, მამალიც კი რიტმულად ყივის, ბატიც რიტმულად სისინებს, შაშვი რიტმულად გალობს, კოდალა რიტმულად უკაკუნებს ხეს, რიტმულად თხრის თხუნელა ხვრელს, გველიც რიტმული მოძრაობით მისრიალებს მიწაზე, ქარიც რიტმულად უბერავს, ფოთლების შრიალიც რიტმულია, ჩემი პატარა ძაღლი ჯინოც კი რიტმულად ყეფს. როგორც ხედავთ, უსასრულოდ შეიძლება მაგალითების დასახელება. მაგრამ, მოდიოთ, აქ შევჩერდეთ.

რიტმის განხილვისას ერთი საინტერესო აზრი გამიჩნდა. ხმაბამვითი სიტყვები განა რიტმთან არ ასოცირდებიან? ჰოდა, მეც შევუდექი მათ შეგროვებას და დღემდე ქართულ ენაში 90 ასეთი სიტყვა აღმოვაჩინე. აქ დავასახელებ მხოლოდ რამდენიმე მათგანს: წიკწიკი, გუგუნნი, პიპინი, ჩუხჩუხი, ყიყინი, ღულუნნი, დაფდაფი, წკავწკავი, კაკანი, ბრახაბრუხი, ზიგზაგი, ფაციფუცი, ჭახაჭუხი და მრავალი სხვა.

ინგლისური ენის მაგალითები: ding-dong, beep-beep, cluck-cluck, moo-moo, bang-bang, shoo-shoo, baa-baa, puff-puff, cuckoo, murmur, tick-tock, chit-chat, tic-tac, rip-rap, flip-flop და სხვა.

ჩვენი აზრით, შეიძლება ასეთი დასკვნა გამოვიტანოთ: რიტმი ჩვენი და საერთოდ ჩვენი სამყაროს განუყოფელი ნაწილია. რიტმი ტონალობაა, რიტმი მუსიკაა, ჰარმონიაა. ეტყობა, ბუნება-საც და ადამიანსაც ახასიათებს ლტოლვა თანაზომიერებისაკენ, ჰარმონიულობისაკენ და ჩვენ მას ვაწყდებით ჩვენი არსებობის ყოველ წუთს და ყოველ წამს. ალბათ არაა გასაკვირი, რატომ გვიტაცებს აგრერიგად მუსიკა, ცეკვა, სიმღერა და პოეზია. ალბათ იმიტომაც, რომ მათში მუსიკალურობაა, რიტმია, ჰარმონიაა. ალბათ გაგიგიათ, რომ გალაკტიონ ტაბიძეს ბეთჰოვენს ადარებენ. რატომ? იმიტომ რომ მისი ბევრი ლექსი მართლაც რომ მუსიკაა, ჰარმონიაა. ალბათ, ისიც გემახსოვრებათ, რომ ბევრი ადამიანი წინააღმდეგი იყო გალაკტიონის ლექსზე „ქარი ქრის“ სიმღერა დაეწერათ. არგუმენტი ასეთი იყო: ეს ლექსი ხომ თავად სიმღერააო. თუმც, მშვენიერი სიმღერა შეიქმნა ამ ლექსზე.

ახლა კი, გადავინაცვლოთ ენაში, კერძოდ, ინგლისურში. განვიხილოთ ინგლისური ენა რიტმთან მიმართებაში. არსებითია ერთი ასპექტის გათვალისწინება: ზეპირი ტექსტის მთლიანობას ქმნის ორი აუცილებელი კატეგორია - გაბმულობა (იგივე მთლიანობა) და თანაზომიერ ერთეულთა თანმიმდევრობა.

ინგლისური ენის ზეპირი მეტყველება მართლაც გამორჩეულია თავისი რიტმულობით, და ეს განპირობებულია ინგლისურში ნეიტრალური (schwa) ხმოვანი ბგერის / ə / არსებობით. ინგლისური ენის ხმოვანი ბგერა/ ə / - ე. წ. ნეიტრალური ხმოვანი (shwa) უნიკალური ფონემაა. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ, მისი არსებობა განაპირობებს იმ ფაქტს, რომ ინგლისური ენა მახვილსაზღვრულია და რომ ინგლისური ზეპირი მეტყველება საოცრად რიტმულია.

თითქმის ყველა ინგლისური მრავალმარცვლოვანი სიტყვა შეიცავს ნეიტრალურ ხმოვანს /ə/ schwa. მაგალითად, სიტყვებში conference /'kɒnfərəns/, dangerous /'deɪndʒərəs/, comfortable /'kʌmfətabl/ პირველი მარცვალი მახვილიანია და მასში ხმოვანი სრული ფორმით წარმოითქმის, ხოლო მეორე და მესამე მარცვალში ხმოვანი ბგერები უმახვილო პოზიციაშია და ამიტომ ისინი ნეიტრალური /ə/ ხმოვნითაა წარმოდგენილი. შედეგი ასეთია: უმახვილო პოზიციებში ხდება ხმოვანთა ნეიტრალიზაცია, მათი დასუსტება/რედუცირება და გარდაქმნა ნეიტრალურ /ə/ ხმოვნად. როგორც წესი, ინგლისურ ენაში უმახვილო პოზიციაში მყოფი ყველა ხმოვანი ტენდენციას იჩენს გადაიქცეს ნეიტრალურ schwa /ə/ ხმოვნად. მოვიტანოთ სხვა მაგალითებიც: 'salad, 'pilot, 'bonus, basin, to'night, 'mother, 'cushion, 'personal, 'comfortable, 'chocolate, 'different, 'interesting, 'vegetables suppose, to'morrow, per'haps, collection, 'history, 'frightening. მოცემულ

მაგალითებში ყველა ხაზგასმული უმახვილო პოზიციაში მყოფი ხმოვანი ზეპირ დისკურსში განიცდის ნეიტრალიზაციას და წარმოგვიდგება ნეიტრალური ხმოვნის სახით.

ჩვენ მიერ ზემოთ მოცემულ მაგალითებში სიტყვები ცალკე, იზოლირებულად იყო წარმოდგენილი. მაგრამ მოგეხსენებათ, რომ ზეპირი მეტყველებისას გაბმულ მეტყველებაში სიტყვები გვხვდება კონტექსტში ანუ სხვა სიტყვებთან ურთიერთ-მეზობლობაში. ამ დროს სიტყვები ერთმანეთს ეჯახება, რაც იწვევს გარკვეულ ცვლილებებს, გარკვეულ ფონეტიკურ პროცესებს და ეს ხდება ძირითადად სიტყვათგასაყარზე - სიტყვის ბოლოს და მომდევნო სიტყვის დასაწყისში და სიტყვის შიგნითაც, განსაკუთრებით უმახვილო პოზიციაში. ხშირად ძალიან დიდია სხვაობა ცალკე წარმოთქმულ სიტყვებსა და მათ კონტექსტში, სწრაფ გაბმულ მეტყველებაში წარმოთქმისას. გაბმული მეტყველება (Connected speech) გულისხმობს ლინგვისტურ ერთეულთა უწყვეტ თანმიმდევრობას, თუმცა იგი არ არის უბრალოდ ერთიმეორის მიმდევრობით დალაგებული სიტყვათა რიგი, რადგანაც მასში შემავალი თითოეული სეგმენტი განსაზღვრულ ფონეტიკურ გარემოში ექცევა და ეს სეგმენტები ურთიერთ-ზემოქმედებას განიცდის. ხშირ შემთხვევაში, განსაკუთრებით სწრაფი მეტყველებისას (allegro speech) ხდება ზოგიერთი სეგმენტის (ბერის ან მარცვლის) სრულიად გაქრობა. მაგალითად: The cushion is comfortable. - [ðə'kuʃnɪz ɪkəmftəbl]. Let us have some vegetables tonight. - ['letsəvsəm ɪvedʒtəblztnaɪt]. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ზეპირმეტყველებაში ნეიტრალური schwa /ə/ ბერა ინგლისურ ხმოვან ბერათა შორის ყველაზე უფრო ხშირად ხმარებადია.

როგორც ცნობილია, ინგლისურ მართლწერასა და წარმოთქმაში თანხვედრა არ გვაქვს. ინგლისური ენის წერით მეტყველებაში სიტყვათა შორის გვაქვს ინტერვალები. მაგალითად, What is her name? Do you know? მაგრამ ზეპირი მეტყველებისას ჩვენ გვეძლევა ბერათა ნაკადი, სადაც ბერებს შორის საზღვრები მკვეთრად გამოხატული არაა და სიტყვათა შორის ინტერვალებიც გამქრალია. /wətsəneɪm/, /dʒənəu/. ერთი აზრობრივი ჯგუფის შიგნით სიტყვები ერთმანეთს მიბმულია და ხშირად იგი ერთ გრძელ სიტყვად აღიქმება. ამიტომაც ხშირად ძნელდება ერთი სიტყვის დასასრულისა და მომდევნო სიტყვის დასაწყისის გარჩევა.

ავიღოთ ასეთი მაგალითები:

1. I'll ask a cup of tea. 'alaskə ɪkʌpət i:
2. I miss you / ə ɪmɪʃu:/;
3. What do you want to do? /'wɒdʒju ɪwənədu:/;
4. I saw a good girl. /'aɪsɔrə ɪgʊd:ɪl /
5. Where do they go? /'wɛɹðeɪ ɪgəu/
6. We must leave now. /wɪms 'li:v ɪnau/

ძალზედ მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ ინგლისურში მხოლოდ ლექსიკური მნიშვნელობის მატარებელი სიტყვები, ანუ სიტყვები, რომლებიც გადმოსცემენ ინფორმაციას, წარმოითქმება მახვილით, ხოლო დამხმარე სიტყვები, იგივე გრამატიკული მნიშვნელობის მატარებელი სიტყვები: არტიკლები, კავშირები, წინდებულები, ნაწილაკები, ზოგიერთი ნაცვალსახელი, დამხმარე, მაკავშირებელი და მოდალური ზმნები და სხვები (ასეთ სიტყვათა რიცხვი ინგლისურ ენაში 50 - მდეა) უმახვილოა და მიეხმის მახვილიან მარცვლებს და და მასთან ერთად ქმნის რიტმულ ერთეულებს.

ამდენად, ინგლისურისათვის დამახასიათებელი რიტმი უცილობლად გულისხმობს ტექსტის დაყოფას რიტმულ (ტონალურ) ჯგუფებად, რომელთა გამოყოფა ეფუძნება მახვილიან და უმახვილო მარცვალთა დაჯგუფების პრინციპს, რომლის მიხედვითაც უმახვილო მარცვლები მიეხმის მახვილიან მარცვლებს და რიტმულ ერთეულებს ქმნიან. ეს რიტმული ერთეულები ერთი და იმავე დროის მონაკვეთში წარმოითქმის. შეიძლება ერთ რიტმულ ერთეულში გაერთიანდეს რამოდენიმე სიტყვა და მეორე რიტმულ ერთეულში კი მხოლოდ ერთი სიტყვა იყოს. ორივეში მახვილიანი მარცვალი მხოლოდ ერთია და ორივე რიტმული ერთეულის წარმოთქმის დრო თანაბარია. რაც უფრო მეტია უმახვილო მარცვალი, მით უფრო სწრაფად ხდება მათი წარმოთქმა. მახვილიანი მარცვლები დროის დაახლოებით თანაბარ ინტერვალებში გვხვდება. სიტყვის შეკუმშვა/შეკვეცა, ბგერის ამოვარდნა, ბგერათა შერწყმა, ბგერის ჩართვა/ჩასმა სიტყვათგასაყარზე - ეს სწრაფი ზეპირი დისკურსის მახასიათებელი ფონეტიკური პროცესებია. ამჟამად ჩვენი მიზანი არ არის მათი განხილვა. ინგლისურ ენაში რიტმი მახვილისა და დროის ურთიერთობის შედეგია, ერთი და იმავე ინტერვალის შენარჩუნებაა მახვილიან მარცვლებს შორის.

განა იგივე პრინციპი არ გვხვდება მუსიკალური ნაწარმოების ტაქტებად დაყოფისას? ალბათ შეამჩნევდით, რომ ნებისმიერი მუსიკალური ნაწარმოების სანოტო ჩანაწერში ვერტიკალური ხაზი განსაზღვრული პერიოდულობით გვხვდება. ყოველი ტაქტი ერთმანეთის მიმდევრობით მწკრივდება და ტაქტები ერთმანეთისგან ეგრეთ წოდებული ტაქტის ხაზებით გამოიყოფა. სწორედ ამ ხაზებს უწოდებენ ტაქტის ხაზს, ხოლო მოკლე მონაკვეთს – ტაქტს. კემბრიჯის ენციკლოპედიაში ტაქტს ასეთი განსაზღვრება აქვს: „ ტაქტი არის მუსიკალური ნაწარმოების შემადგენელი ერთერთი მცირე ნაწილი, რომელიც ხასიათდება თანაბარი გრძლიობითა და დარტყმის (beat) განსაზღვრული ოდენობით“. (The Cambridge Encyclopedia).

Rusudan Gvilava

Rhythm in Life, Rhythm in Language**Abstract**

The present article deals with rhythm which is an essential phenomenon of our life. Being rhythmical means repetition of similar actions in the same period of time. The work gives analyses of the English language in oral connected speech in the relationship with rhythm. English is a rhythmical language. The English connected speech is divided into rhythmical groups and the division is based on alternation of stressed and unstressed syllables where unstressed syllables are attached to the stressed syllable thus forming a rhythmical group. Each rhythmic unit is pronounced in equal time.

For the first time similarities are identified between the English rhythmical units and the musical bars in a piece of music.

Key words: rhythm რიტმი, rhythmical-tonal groups, sword

რეცენზენტი: პროფესორი ო. გუსევა